

Ганна ПАРФЬОНОВА
викладач кафедри хорового диригування
Харківського державного університету
мистецтв ім. І. П. Котляревського,
лауреат III Всеукраїнського конкурсу хорових диригентів

КАМЕРНИЙ ХОР ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛАРМОНІЇ: АСПЕКТИ ВИКОНАВСЬКОГО СТИЛЮ

*Сучасний хор В. Палкіна —
Камерний хор Харківської філармонії
за естетикою хорової звучності
є переконливо українським.*
А. ЛАЩЕНКО

Одна з найважливіших проблем сучасного українського музикознавства — вивчення та дослідження історії, сьогодення та тенденцій розвитку вітчизняної музичної культури. Увага науковців, насамперед прикута до визначення самобутніх рис національного музичного мистецтва, композиторської творчості, виконавства та освіти з урахуванням усіх реальних передумов, факторів, взаємовпливів, про що свідчать послідовні спроби узагальненої характеристики регіональних виконавських шкіл. Протягом усієї історії Харківський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського (далі — ХДУМ) відіграє роль провідного центру Слобожанської музичної культури. В стінах ХДУМ вже 90 років триває підготовка професійних музичних кадрів, що забезпечує кваліфікованими хоровими диригентами виконавські колективи і музичні навчальні заклади нашої держави

Для Харкова діяльність кафедри хорового диригування ХДУМ ім. І. П. Котляревського стала невід'ємною частиною його музичного, зокрема концертного життя. Таку роль навчального закладу визначає наявність у викладацькому складі авторитетних фахівців хорового виконавства різних профілів — керівників академічних та оперних хорів, керівників дитячих та студентських хорів. До найбільш яскравих і знаменних сторінок хорового виконавства Харківщини належить діяльність Камерного хору Харківської обласної філармонії, керованого, завідувачем кафедри хорового диригування ХДУМ ім. І. П. Котляревського В. С. Палкіним.

Камерне хорове виконавство є одним з найпопулярніших жанрів мистецького буття України, розквіт якого спостерігаємо з 60–70-х рр. минулого століття й донині. Тому не втрачають актуальності питання, пов'язані з регіональними дослідженнями цього напрямку музичного виконавства, особливостей окремих хорових шкіл, їх становлення і розвитку в просторі як своєї країни, так і в контексті тих зв'язків, що неминуче виникають при творчих контактах.

Розвиток музичного мистецтва в ХХ ст. характеризується помітним тяжінням до камерної форми виконавства. Мотиви цього процесу мають числені пояснення та різняться за естетичними передумовами. Надто суперечливий та мінливий стихії музичного мистецтва ХХ ст. камерні жанри відповіли чутливості до найменших душевних коливань та емоційних станів, а також можливістю відображення відповідних філософсько-етичних категорій та помітно зростаючих тенденцій інтелектуалізму та психологізму. Завдяки своїй мобільності, гнучкості камерні жанри таїли в собі величезні можливості експериментування, що за часів інтенсивної розробки нових засобів виразності та нових систем музичного мислення мало неабияке значення. В свою чергу, камерні хори відрізнялись значними виконавськими можливостями, бо складались переважно зі співаків високого професійного рівня.

Нині в музичній культурі нашої держави якісні зміни найбільш помітні в сфері камерного хорового виконавства. Камерний хоровий рух України, як і інші виконавські жанри, на рубе-

жі XX—XXI сторіч переживає період певного відновлення, пов'язаного з переорієнтуванням духовно-естетичних ідеалів виразності в аспекті національних відмінностей виконавства. На дискусійність вищезазначеного питання вказує В. Сумарокова, відзначаючи «спроможність української культури до відкритості й асимілювання культурного досвіду виконавських шкіл Західної Європи» [6, с. 85]. А. Лащенко також відзначає, що на сучасному етапі в хоровому русі помітне змагання за домінуючі позиції національних шкіл [4]. Цей процес спостерігається і сьогодні, свідченням є показові виступи хорових колективів на різноманітних хорових фестивалях та конкурсах як в Україні, так і за її межами.

У цій загальній тенденції зростання інтересу до камерного хорового виконавства В'ячеслав Сергійович Палкін був одним із лідерів. Саме в ті часи, завдяки старанням багатьох вітчизняних хормейстерів і стався реальний перехід хорової справи (як явища переважно аматорського) на ґрунт співочого професіоналізму.

Це підтверджується, по-перше, неймовірно швидким зростанням інтересу хорових сил до духовної музики як генези культури хорового співу. По-друге, розпочався процес розвитку виражальних засобів хорового мистецтва, що, в свою чергу, реально уможливило виконання досить складної фактури хорових творів сучасних композиторів.

Творча біографія. Камерний хор Харківської обласної філармонії під орудою В'ячеслава Палкіна, відомого в Україні та за її межами хорового диригента — народного артиста України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, члена-кореспондента АМУ, професора, завідувача кафедри хорового диригування Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, є одним з провідних хорових колективів нашої держави.

Історія створення та розвитку професійного хору тісно пов'язана з діяльністю аматорського колективу — Камерного хору Харківського обласного відділення Музичного товариства України та обласного управління культури. Цей мистецький колектив почав функціонувати 1980 р. з ініціативи В. Палкіна. Вже після першого концерту Камерний хор опинився в центрі мистецького життя Харкова. Наполеглива праця учасників хору та їх невтомного керівника сприяла підвищенню виконавської майстерності творчого колективу. Це засвідчили численні гастролі (Київ, Луганськ, Москва, Латвія, Молдова, Грузія, Південна Осетія), виступи з відомими диригентами, присвоєння почесного звання «Народний самодіяльний колектив» (1984) та отримання звання лауреата Першого Всеукраїнського конкурсу хорових колективів ім. М. Леонтовича (1989).

Видатний російський хормейстер Владислав Соколов, який побував у Харкові 1988 року, лишив наступний запис у книзі відгуків Камерного хору: «Перше моє знайомство з творчістю Камерного хору підтверджує славу цього колективу як відмінної художньої організації, що містить у собі величезний ентузіазм, любов до хорового співу та високу виконавську майстерність. Цим якостям хор зобов'язаний його художньому керівникові, талановитому хормейстеру В'ячеславу Палкіну» (переклад мій — Г. П.) [1].

Рівень виконавської культури, різноманітний репертуар та активна концертна діяльність стали підґрунтям для отримання нового статусу колективу. 1990 р. харківський Камерний хор стає професійним колективом і входить до творчого складу Харківської обласної філармонії. З цього часу й дотепер Камерний хор є першим і єдиним професійним колективом східного регіону України. За словами доктора мистецтвознавства А. П. Лащенка, він очолив рух музично-просвітницького подвижництва Слобожанщини та став взірцем сучасного професійного хорового мистецтва. «Політика В. Палкіна у регіоні спирається головним чином на утвердження еталону академічності... Діяльність його колективу, безперечно, масштабна і цим самим стверджує нові співацькі реалії цього східноукраїнського регіону» — стверджує А. Лащенко [5, с. 20].

Висока виконавська майстерність хору під керуванням В. Палкіна отримала багато схвальних відгуків у чисельних журнальних та газетних публікаціях. Зокрема, дуже високу оцінку виконавській манері цього колективу дала відомий мистецтвознавець М. Черкашина-Губаренко, яка в газеті «Зеркало недели» написала так: «Те, що Камерний хор Харківської філармонії

почав гастрольні виступи у столиці України саме цим опусом (Дж. Росіні *Stabat Mater*), досить показово. Тому, що тут демонструються такі якості хорової звучності, як рівність звуковедення, злагодженість, чистота ліній, ідеальний характер тембрового забарвлення звуку, що імітує неземну природу ангельського співу» (переклад мій — Г. П.) [7].

Динаміку стильового розмаїття виконавських програм Камерного хору було репрезентовано у численних виступах на самому високому, престижному рівні. Так, уже на Першій Всеукраїнській хоровій асамблеї (Київ, 1993) та мистецькій акції «Слобожанський Великдень» (Київ, 1996) хор, подолавши етап академічного становлення, демонстрував свій неповторний вокальний стиль та репертуарне спрямування на духовну музику українських і російських авторів та народну пісню в обробках О. Кошиця, М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка, Я. Степового та ін. Більша частина творів, які озвучував колектив, уперше виконувалась в Харкові. На формування особливої манери вокального стилю Камерного хору безумовно мали вплив і природне темброве багатство українських голосів, і пісенні традиції, що передалися керівникові колективу у спадок від його вчителів та наставників і утверджувалися протягом становлення особистості В. Палкіна як хорового диригента. На цій основі у хору викристалізувалася своя тембральна палітра й вокально-художня інтонація, яка позначається неповторною своєрідністю, тембровою збалансованістю, високою академічною культурою (що свідчить про глибинність взаємодії харківської школи в особі В. Палкіна та російської вокально-хорової традиції)¹.

Отже, звукова естетика хору — природне інтонування, закладене в основі українського хорового співу та темброва злагодженість голосів, що не втомлювали слухачів та виконавців інтенсивністю звучання.

На звітних концертах майстрів мистецтв Харківщини у Києві: «Слобожанські передзвони» (1999), «Симфонія землі Слобожанської» (2001), «Харків — моя любов» (2004) помітно простежується тяжіння до театралізації, що є однією зі специфічних особливостей сучасного хорового мистецтва.

Театралізовані форми хорового виконавства активно поширилися у вітчизняній концертній практиці та з великим ентузіазмом сприймаються глядачами. Вибір творів, що виконував хор на звітних концертах, органічно витікав із задуму подібного масового заходу. Це хори сучасних українських композиторів О. Некрасова «Занадився журавель», О. Скрипника «Ой, нині свято Яна» та В. Мужчила «Прощавай, ХХ ст.». Сатиричні обробки О. Некрасова, О. Скрипника та оригінальний твір В. Мужчила прозвучали в хормейстерському коригуванні та інтерпретації В. Палкіна, що зробило їх більш динамічними і дійовими.

Слід зазначити, що поява творів такого стильового напрямку є етапним моментом у виконавському зростанні колективу. Хор показав себе в новому амплуа, продемонструвавши, окрім вокально-технічної майстерності, акторські і мізансценічні навички. Тембральна палітра хору, що була підпорядкована інструментальній природі творів, не є характерною для звичного вокального стилю Камерного хору. В цьому виявилась вокальна мобільність хору, тобто відтворення тієї співочої манери, що потребує інтонаційна природа твору.

На численних сольних концертах у Колонному залі імені М. В. Лисенка Національної філармонії України (1989, 1997, 1998, 2000, 2003, 2007) хор поряд з ретроспективною шедеврів хорової класики — духовними творами, обробками народних пісень, оригінальними творами українських та російських композиторів, продемонстрував майстерність інтерпретації зарубіжного блоку свого репертуару — «Stabat Mater» (1997) та «Messa Solenne» (2003) Дж. Росіні, «Requiem» В.-А. Моцарта (1997), «Requiem» А. Шнітке (1997), «Перезвони» В. Гавриліна (2000).

Характеризуючи звукову естетику Камерного хору кінця ХХ ст., можемо виокремити такі її основні риси, як стабільність та насиченість тембрального забарвлення сумарного звучання

¹ Про це переконливо свідчить спадкоємність чи «генетичне древо» виконавської естетики В. Палкіна: вчителі М. М. Буряк та О. А. Перунов (учні П. Чеснокова на Регентських курсах у Петербурзі), творчі наставники Вл. Соколов, О. Юрлов, В. Мінін.

хору, що пояснюється сформованими голосами співаків середньої та старшої вікової груп. На початку 2000-х рр. вокальна структура хору дещо змінюється: з'являється нове поповнення — співаки молодшого віку. З цього моменту починається новий етап вокального стилю Камерного хору — звукова палітра стає більш витонченою, прозорою, світлою та гнучкою. Візитівкою колективу стає інтерпретація саме камерної музики, але, як парадокс, хор здатний досягти і масштабного, потужного звучання.

Показовим з цього погляду було виконання в столиці симфонії-дійства за прочитанням В. Шукшина «Перезвоны» В. Гавриліна (2000). Його окремі частини з'явилися у репертуарі колективу ще 1988 року, а повна версія «Перезвонов» прозвучала в 1989 (в аматорські часи існування Камерного хору). Партитуру В. Палкін отримав у свого московського колеги В. Мініна після відвідин прем'єри твору (Москва, 1984). Широку фактуру російської пісні було посилено об'ємністю звучання звукової естетики українського хорового співу, сама манера виконання була позбавлена зовнішньої ефектності, разом з тим відчувалась емоційна тонка реакція на множини настроїв палітри твору. Блискуче виконання масштабного твору саме російського композитора викликало неабиякий позитивний резонанс у мистецькому середовищі — це були часи інтенсивного пропагування національного в мистецтві.

На VI Хор-фесті «Золотоверхий Київ» (2002) звучали перлини української та російської хорової музики, де в повній мірі колективом розкрилась майстерність деталізації музики а саррелла. Проявляла себе надзвичайно чітка організація звукоутворення, що забезпечувала широку палітру тонких нюансів та динамічну шкалу від *pp* до *ff* (за невеликої кількості хористів — 37 співаків). Ймовірно є і той факт, що українська та російська хорова мініатюра більш близькі за духом В. Палкіну і артистам хору.

У межах мистецького проекту «Сузір'я Шевченківських лауреатів» (Національний Палац «Україна», Київ, 2003) Камерний хор виконав триптих, що поєднував полярні за стилем твори — «Благослови, душе моя, Господа» К. Стеценка. «Три духовних хори» А. Шнітке та «Нехай повні будуть уста наші» з Урочистої літургії Л. Дичко. Колектив продемонстрував свій оновлений виконавський імідж, подолавши статику, притаманну академічному виконанню церковного піснеспіву. Так хор вільно переміщався на сцені, розділяючись то на двохорний склад, то об'єднуючись знову. Показовим було виконання твору А. Шнітке. М'який, чистий та об'ємний звук ідеально відтворював принцип стереофонічності, покладений автором в основу твору.

На Всеукраїнській хоровій асамблеї до 130-річчя від дня народження Олександра Кошиця (Київ, 2005) та на наступних своїх концертах Камерний хор Харківської філармонії довів, що ставши концертною одиницею, він не тільки посів гідне місце на музичному Олімпі України, а й спроможний вже чималий час лишатись там.

Камерний хор має певний авторитет у царині світового музично-виконавського простору. Про це свідчать його гастрольні поїздки та участь у конкурсах. Упродовж свого існування Камерний хор здійснив п'ять гастрольних турне по містах Південної Баварії (Німеччина, 1995, 1998, 2000) та Польщі (2005, 2006). А його незмінний керівник постійно запрошується в склад журі як в Україні, так і за кордоном (Польща). Концертні виступи завжди проходять з великим успіхом, викликаючи захоплення неперевершеною майстерністю колективу і диригента, глибоким розкриттям художнього задуму музичного твору — будь-то невеличка мініатюра або масштабне хорове полотно.

Гастрольні концерти повсякчас мали схвальні відгуки в пресі, на радіо і телебаченні цих країн. В одній рецензії, що з'явилась у німецькій пресі, відмічалось: «Це був незвичайний виступ. Чарівно звучали голоси, — чисті, соковиті, з типовою слов'янською наспівністю» [1].

Спів Камерного хору філармонії постійно утверджує статус хору як високопрофесійного колективу в сучасному музичному просторі, про що свідчать блискучі концертні виступи, перші премії і запрошення як почесного гостя на Всеукраїнських конкурсах хорових колективів (Київ, 1989; Дніпропетровськ, 2005, 2006, 2007) та на Міжнародному конкурсі «Хайновські дні музики церковної» (Польща, 2005, 2006).

Колектив часто виступає на сцені Харківського державного академічного театру опери та балету ім. М. В. Лисенка, в Палацах культури, Палаці студентів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, у концертній залі Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, на різних громадських заходах (вшанування пам'яті загиблих, урочистих творчих зустрічах). Це є важливою складовою його творчого життя, завдяки чому воно набуває культуро-творчої місії.

Камерний хор філармонії співпрацює з Харківською обласною організацією Національної Спілки композиторів України, з симфонічним оркестром Харківської філармонії, Національним симфонічним оркестром України, симфонічним оркестром Національної філармонії України, Національною заслуженою академічною хоровою капелюю «Думка», Камерним хором «Київ» та з видатними диригентами світу, серед яких: Вахтанг Жорданія та Джоуел Сакс (США), Арільд Ремерайт (Австрія), Рінг Джон Янг (Південна Корея), Імант Кокарс (Латвія), Девід Ллойд Джоунс (Велика Британія) та Альфредо Сорікетті (Італія), Р. Кофман, В. Гуцал, В. Сіренко, І. Палкін, А. Калабухін, М. Гобдич, Ю. Янко (Україна).

Концертні виступи колективу прикрашають провідні солісти: народні артисти України М. Коваль, В. Гришко, І. Яценко, заслужені артисти України Т. Гармаш, Т. Томчук, Т. Штонда, В. Болдирев, лауреати міжнародних конкурсів О. Красильникова, Ж. Німенська, Л. Сіденко, М. Чиженко, М. Пастер, О. Лапін; С. Шадрін, І. Сахно та ін.

З Камерним хором виступають також і відомі органісти О. Кіняєв (Санкт-Петербург), М. Григоров (Москва) та Т. Багинець (Єкатеринбург). Виступи з видатними музикантами світу та постановка нових творів є прекрасною творчою школою для Камерного хору. Розмаїтість та складність репертуару — від класики до сучасної музики — сприяють удосконаленню виконавської майстерності та естетичному впливу на слухача.

Мистецькі здобутки колективу та виняткова роль його ідеолога В'ячеслава Палкіна свідчать про продовження славетних традицій харківської диригентсько-хорової школи. Цю думку неодноразово підкреслювали видатні діячі національної музичної культури: А. Авдієвський, Л. Венедиктов, П. Муравський, Є. Савчук, О. Тимошенко, А. Лащенко, В. Рожок, М. Черкашина-Губаренко, А. Мартинюк, М. Кагарлицький, Девід Ллойд Джоунс, В. Мінін, І. Кокарс та ін.

Як написав А. Авдієвський у книзі відгуків, що зберігається в особистому архіві В. Палкіна, «риси, якими позначена багаторічна діяльність самобутнього майстра Палкіна В'ячеслава Сергійовича, вбирають в себе великий диригентський талант, неабиякий організаторський хист, педагогічну майстерність, глибокі знання в галузі хорового мистецтва та досконале володіння виконавським вокально-хоровим процесом, невичерпну працелюбність і одержимість...» [1].

Камерний хор Харківської обласної філармонії стверджує універсальні можливості академічного хору як з точки зору вокального мистецтва, так і драматургії виконуваних творів. У цьому плані показова репертуарна спрямованість колективу. Налічуючи близько 700 творів різних епох і стилів, вона поділяється на три напрямки: 1) національна хорова класика, українські народні перлини, твори наших сучасників, хорові мініатюри українських та російських композиторів (М. Лисенка, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Леонтовича, Б. Лятошинського, Г. Майбороди, Є. Станковича, Л. Дичко, В. Зубицького, Г. Гаврилець П. Чайковського, С. Танєєва, С. Рахманінова, Г. Свірідова, Р. Щедрина, В. Калістратова та ін.); 2) твори великої форми з супроводом (Й. С. Баха, Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Ф. Шуберта, Л. Керубіні, Дж. Россіні, Дж. Верді, Л. Бернстайна, П. Чайковського, О. Гречанінова, С. Рахманінова, В. Гавриліна, А. Шнітке та ін.); 3) хорова музика композиторів Харківського регіону (М. Стецюна, Т. Кравцова, Ю. Алжнева, М. Кармінського, В. Дроб'язгіної, А. Гайденка, В. Мужчиля та ін.).

Такий універсальний підхід до репертуарної політики — «з одного боку, уможливує використання всієї скарбниці світового хорового мистецтва, з іншого — є певним ефективним засобом удосконалення виражальних можливостей виконавського мистецтва», — вважає доктор мистецтвознавства А. Лащенко [3].

У зв'язку з постійним оновленням та ускладненням репертуару зростає виконавська майстерність хору. Одна з яскравих сторін виконавської діяльності хору — інтерпретація творів сучасної хорової музики, написаної в авангардній техніці композиторів Є. Станковича, В. Зубицького, А. Шнітке, Г. Холста, М. Чеза, Д. Уінклера, Е. Уеббера та ін.

Отже, творча діяльність Камерного хору є своєрідним подарунком найяскравіших та найтипівіших ознак так званого *східноукраїнського камерного виконавства*, в якому поєднані традиції українського та російського камерного виконання із сучасною специфікою хорового співу. Камерний хор є об'єктом практичного дослідження явища «східноукраїнське хорове виконавство» за наступними ознаками:

З моменту свого створення Камерний хор знаходиться під незмінним керівництвом однієї видатної особистості, завдяки чому сформувався *усталений виконавський стиль, динамічний та сучасний водночас*;

Його виконавський стиль сформувався на основі традицій українського та російського академічного хорового співу;

Він має широкий репертуарний спектр, що охоплює понад 700 творів всіх жанрів і напрямків;

Колектив є маніфестантом східноукраїнської хорової виконавської культури.

Камерний хор Харківської філармонії є своєрідною кузницею, де гартуються молоді диригенти й хормейстери. Упродовж існування Хору його хормейстерами були відомі нині діячі музичного мистецтва Ю. Янко, Н. Белік-Золотарьова, О. Лінков, набували майстерності лауреати I, II та III Всеукраїнських конкурсів хорових диригентів А. Сиротенко, Н. Лукіна, Є. Гундер, Г. Парфьонова, Є. Панков, Т. Герасимчук та О. Бабошина, лауреати Національних та Міжнародних конкурсів вокального мистецтва С. Краснощоров, М. Пастер, Н. Полікарпова, Ю. Денисенко. Таким чином, репрезентований колектив став чудовою школою формування диригентсько-хорової та співацької молоді.

Професійна майстерність Камерного хору вражає слухачів внутрішньою експресією та глибиною, блискучою вокальною технікою, різноманітністю динамічних барв, дивовижною витонченістю та відвертістю, що відображають високий професійний рівень української хорової культури.

Колектив має численні фондові записи національної та зарубіжної музики на радіо і телебаченні, аудіо-касетах і компакт-дисках, статті та відуки у пресі.

Високий професійний рівень Камерного хору, його мобільність, спрямованість на постійне оновлення і збагачення репертуару, висока духовність і культура виконання сприяють створенню яскравої співацько-хорової аури східного регіону України. Розглянуті в статті особливості хорового виконавства, притаманні виконавському стилю Камерного хору Харківської філармонії під керівництвом В. Палкіна, дають змогу зробити висновок про значний хормейстерський доробок у формуванні самобутнього стилю хорового виконавства Слобожанщини в творчій діяльності колективу.

1. Архівні матеріали В. С. Палкіна.

2. Дика Н. Камерна культура 60–70 рр. на Україні // Українське мистецтвознавство. — К.: Музична Україна, 1993. — Вип. 1. — С. 191–200.

3. Лашенко А. Еталони мистецького життєтворення // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 30.

4. Лашенко А. П. Хоровая культура: аспекты изучения и развития. — К.: Музична Україна, 1989. — С. 16–35.

5. Лашенко А. Новітні тенденції сучасного хорового мистецтва України // Музичне виконавство / Кн. 7. — К.: Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. — 2001. — Вип. 18. — С. 8–25.

6. Сумарокова В. Регіоналізм як інструмент дослідження українського віолончельного мистецтва // Музичне виконавство / Кн. 7. — К.: Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. — 2001. — Вип. 18. — С. 84–99.

7. Черкашина-Губаренко М. Осенние мотивы. — Газета «Зеркало недели». — 1997. — № 46 (163).